

2. *Кубів С.* Століття свободи й незламності / С. Кубів // *Право України.* – 2017. – №3. – С. 9–10.

3. *Луцький М. І.* Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки: монографія / М. І. Луцький. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. – 412 с.

4. *Тищик Б. Й.* Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с.

5. *Тищик Б. Й.* Історія держави і права України [Текст] : акад. курс: підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. – К.: Ін Юре, 2015. – 808 с.

6. *Тищик Б. Й., Бойко І. Й.* Західноукраїнська Народна Республіка // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Х.: Право, 2016. – Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Історія держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – С. 318–325.

7. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 2: Лютий 1917–1996 р. / Уклад.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 728 с.

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ В ГАЛИЧИНІ ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Степан Дмитрович Сворак

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії
держави і права Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Актуальність теми дослідження обумовлюється, по-перше, необхідністю звільнення історії держави і права України доби національно-визвольних змагань наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. від неадекватних оцінок російських і радянських науковців

державотворчої ролі нового покоління української інтелігенції; по-друге, доцільністю творчого використання спадщини минулого, зокрема застосування правових ідей, поглядів К. Левицького в умовах розбудови демократичної правової держави. До цього часу у вітчизняній правовій думці не достатньо прослідкована послідовність процесів українського державотворення в контексті Європейського Просвітництва.

У цьому контексті варто відзначити, що Перша світова війна дала поштовх руху підкорених народів за своє національне самовизначення, під яким не втримувалися багатовікові імперії – Російська, Німецька, Австрійська та Турецька. У них виникають численні гуртки й національні органи управління, що вимагають повалення самодержавства й створення власних державних утворень. Австро-Угорщина, до складу якої входили західноукраїнські землі, не була виключенням у цьому відношенні. Так, необхідно відзначити, що західноукраїнські землі упродовж тривалого часу перебували в складі інших держав, однак навіть у таких скрутних умовах населення краю зберегло національну ідентичність і прагнуло до відновлення власної державності.

Швидкий розвиток національних рухів наприкінці першої світової війни змусив українців взятися до рішучих дій, але ситуація ускладнювалася націленістю поляків на захоплення Східної Галичини. Уже тоді, коли до розпаду Австро-Угорської імперії залишалися лічені дні, 31 жовтня 1918 р. керівники підпільної військової організації на чолі з поручиком Дмитром Вітовським, що діяла серед українських підрозділів австро-угорської армії, зажадали від керівників українських буржуазно-націоналістичних партій у Львові зважитись на рішучий наступ. Саме військові захопили владу в м. Львові у свої руки і проголосили створення української держави. Вони мали перед собою приклад Чехії і Словачії, які проголосили себе 28 жовтня Чехословацькою республікою. До рішучих антимоноархічних виступів наближали події у Відні, Будапешті, Любліні та Кракові до перейняття влади від австрійського державного апарату і її передачі урядові

Польської держави, що формувалася на чолі з Ю. Пілсудським була створена Ліквідаційна Комісія [1, с. 178].

Однак їхні плани так і не були реалізовані, оскільки українські військові на чолі з Д. Вітовським захопили владу у Львові й проголосили створення незалежної західноукраїнської держави – Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Особливість Західноукраїнської Народної Республіки полягає в тому, що вона зазнала більшого впливу з боку європейського державо-та правотворення ніж решта України. Це було зумовлено штучним відокремленням західноукраїнських земель від решти етнічної території, що стало проявом монархічних амбіцій того періоду. Ідейним лідером та прогресивним рушієм розбудови державно-правових основ ЗУНР був Кость Антонович Левицький – доктор права, адвокат, публіцист, прем'єр-міністр ЗУНР.

Досить швидко зростали збройні сили ЗУНР, які взяли собі назву Галицька Армія. До неї добровільно вступали солдати-українці старої австро-угорської армії, селянські і робітничі дружини.

На чолі українських загонів лише за той час, коли вони утримували Львів, змінилося три командира – Д. Вітовський, Г. Коссак, Г. Стефанів, два з яких починали цю діяльність у званні поручика.

До весни 1919 р. Галицька Армія виросла до 100 тисяч чоловік. Виробилась її організаційна структура: рій – сотня – курінь – кіш – загін (сотня – батальйон – бригада – корпус), чітко визначались військові звання: стрілець, старший стрілець, десятник, бунчужний, хорунжий, поручик, сотник, підполковник, полковник, генеральські чини [1, с. 135].

Саме у якості прем'єра на посаді голови Державного Секретаріату – першого уряду ЗУНР, Кость Левицький вніс найбільший вклад в українське державотворення. Він від імені уряду 13 листопада подав на розгляд УНРради Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, який одногolosно схвалили. Відповідно до цього акту

затверджено нову назву держави – Західноукраїнська Народна Республіка. Як фаховий правник і досвідчений державний діяч К. Левицький був серед авторів низки законопроектів про основи державного устрою, військову, грошову, аграрну та інші реформи, які були ухвалені вже після його відставки; наполягав на забезпеченні достойного представництва в системі влади національним меншинам, здійснив значну частку підготовчої роботи для проголошення злуки УНР і ЗУНР. Варто відзначити, що ключовими законами, які було прийнято за його активної участі були закони ЗУНР «Про Сойм», «Про громадянські права» земельний закон тощо.

Під керівництвом К. Левицького уряд ЗУНР приймав перші рішення щодо державного будівництва, створював вертикаль влади на місцях, дбав про забезпечення населення продовольством і товарами першої необхідності. Зокрема, вищим представницьким органом державної влади в ЗУНР була Українська Національна Рада, яка, однак, вважаючи себе тимчасовим владним органом, мала самоліквідуватися з обранням парламенту країни – Союму (Сейм) ЗУНР. Однак законам про Сейм та вибори до нього так і не судилося бути реалізованими. Українська Національна Рада була як законодавчим, так і виконавчим органом, а з утворенням Державного Секретаріату (Ради Державних Секретарів), що перебрав на себе виконавчі (виконавчо-розпорядчі) функції, Українська Національна Рада залишила за собою законодавчу і контрольну функції. У структурі вищих владних органів важливе місце належало також Президії та Виділу (комітету) Української Національної Ради, а згодом інституту Диктатора ЗУНР та його уповноваженим.

У короткий термін, під керівництвом К. Левицького, було сформовано досить чітку систему місцевих органів влади і управління. Такими органами стали: у селах та містах – громадські та міські комісари; у повітах – повітові комісари. У всіх адміністративно-територіальних одиницях були створені «прибічні ради», які виконували функції дорадчого органу. Повітового комісара призначав державний секретар внутрішніх справ, а сільських, міських комісарів і «прибічні» ради обирало населення.

Кость Левицький у державотворчій діяльності чітко та послідовно дотримувався філософсько-правової концепції ліберальної демократії, що забезпечило формування громадянсько-правової суб'єктності української спільноти Східної Галичини та сприяло організації народного війська, здатного захищати суверенітет держави.

Як голова уряду ЗУНР К. Левицький забезпечив правове регулювання військово-адміністративних інститутів та існуючих національно-територіальних самоуправ Східної Галичини, що дозволило уникнути надмірного бюрократизму та правового нігілізму. К. Левицький створив правову базу для організації збройних сил ЗУНР на національно-територіальних засадах. Новостворена професійна армія, до складу якої ввійшли представники різних народів, що мешкали в Галичині, мала підтримку всього українського народу, всіх українських політичних партій. Плідна робота К. Левицького на посаді голови Ради Державних Секретарів стала вінцем всієї його державотворчої діяльності. Характеризуючи її М. Грушевський наголошував, що державний секретаріат мав «поважні успіхи в своїй праці. Зокрема створення майже без жадних засобів 125-тисячної, регулярної армії залишиться назавжди доказом живучости й організаційного хисту українського народу, якщо в його провіді стоять відповідні люди». Незважаючи на всі недоліки, створено упорядковану державу, в якій панував повний лад і порядок. Коли зважити, що внутрішня ситуація в Польщі довгий час була на краю повної анархії (творення окремих республік, бандитські напади, єврейські погроми, неспроможність створити сильну владу, завзята боротьба партій між собою); що соціальні тертя в Чехословаччині загрожували революційним вибухом; що в Угорщині запанував більшовизм, а в Росії та Україні йшла соціальна революція з жахливими її виявами, то Галичина була в Середньо-Східній Європі «справжньою оазою», де не було революційних зривів, соціальних заворушень і хаосу [3, с. 181].

Причиною та передумовами цього було те, що ще у другій половині XIX ст. в західноукраїнських землях у складі Австрії було

запроваджене конституційне законодавство, яке гарантувало всім народам рівні громадянські і політичні права і свободи. Перша австрійська конституція, проголошена 1848 р., відкривала можливості для розвитку особи, народів і народностей Австрії. Проголошувався принцип суверенітету народу: «Всяка влада держави виходить від народу і здійснюється у спосіб, визначений в конституції» [4, с. 477–479]. Утвердження австрійського конституціоналізму сприяло піднесенню політичної активності всього населення Галичини. Уже в кінці XVIII ст. австрійська монархія почала втілювати передові для того часу філософсько-правові ідеї, які стосувалися приватної власності, свободи, юридичного статусу громадянина і національних меншин.

Особливо важливою для українського населення Галичини стала конституційна норма, яка проголошувала, що всі народності, що проживають у коронному краї, є рівними в управлінні, і кожен народ має право на збереження і розвиток своєї народності і своєї мови. Правові реформи, проведені австрійським урядом, істотно сприяли галицьким українцям вийти за межі вузького етнографічного провінціалізму та призвичаїли їх жити за нормами конституційного права і відчувати себе рівноправними громадянами цієї держави. Порівняно з українцями Наддніпрянщини, які перебували у правовому статусі підданих самодержавства, західноукраїнська спільнота стала суб'єктом суспільно-політичного і громадянського життя, «самостійною суспільною силою, якою не можна вже було ігнорувати» [4, с. 69].

Розбудова громадянського суспільства і правової держави є нагальним завданням сучасного українського державотворення. Історія формування громадянського суспільства у Східній Галичині на початку XX ст. переконує, що державні діячі ЗУНР поділяли філософсько-правові засади західноєвропейської ліберальної демократії та реалізували їх у практику українського державотворення. Нині ж спостерігаємо розбіжності між задекларованим вектором розвитку державно-правових інститутів та їх практичним функціонуванням.

Про те, як необхідно реалізувати правові засади для розвою громадянського суспільства, засвідчує думка К.Левицького, яку він оприлюднив 28 березня 1919 р. на з'їзді Національно-демократичної партії. Він наголосив, що партія буде робити все для будівництва «народної республіки на основах демократизму, поступу та соціальної і політичної справедливості для всього народу» [5].

За дорученням уряду ЗУНР К. Левицький розробив проект Конституції під назвою «Основи державного устрою Галицької Республіки». 28 квітня 1921 р. він надіслав примірник англійською мовою послу в Лондоні С. Вітвицькому для англійського прем'єр-міністра Ллойда Джорджа, а 30 квітня – французькою мовою до Парижа для Ради послів Антанти [4, с. 508]. Галицька Республіка за цим проектом проголошувалася самостійною, суверенною державою, а її сувереном – народ. Визнавалося три головні народності: українська, польська і єврейська, яким надавалися рівні права у сфері публічного життя. Право інших національних меншин теж гарантувалося Конституцією. Четвертий розділ «Державний устрій» визначав, що Галицька Республіка є правовою державою з республіканською формою правління, а її метою є «загальний моральний, як і матеріальний добробут її горожан». П'ятий розділ «Загальні права горожан» забезпечував демократичні права для всіх громадян. У шостому розділі «Державна Рада» визначено, що законодавча влада в республіці належить народові, який виконує її через Державну Раду, обрану на підставі загального, рівного, таємного і пропорційного виборчого права. Визначався порядок виборів Державної Ради та її повноваження. Радою керував Президент Державної Ради і 4 віцепрезиденти (щонайменше один віцепрезидент мав бути з поляків, а один – із євреїв) [4, с. 509–510].

Розгляд проекту Конституції Галицької Республіки країнами Антанти було заплановано на 27 вересня 1921 р., де його мав представляти К. Левицький. Однак польським дипломатам вдалося добитися, щоб це питання було знято з порядку денного. Уже після приєднання Радою Амбасадорів 15 березня 1923 р. Галичини до

Польщі українське державотворення було перерване на десятиліття [6, с. 157].

Порівняльний аналіз конституційного проекту К. Левицького з Конституцією УНР та «Законом про тимчасовий державний устрій України» Української Держави – Гетьманату дає підстави стверджувати про їх достатню подібність, що серед іншого зумовлено єдиним періодом їх розробки. Поряд із цим, новелами конституційного проекту «Основи державного устрою Галицької Республіки» є встановлена (п. 6) заборона рабства та примусової праці, гарантування права на освіту (п. 12), а також детальна регламентація свободи віросповідання (п. 11), де зазначається про недопустимість будь-яких форм дискримінації та обмеження прав чи обов'язків особи на підставі віросповідання.

Усе сказане дає підстави сформулювати висновок. Розвиток інститутів громадянського суспільства в Східній Галичині на рубежі XIX–XX ст. відбувався різновекторно і за різними життєдайними параметрами, але він був чітко орієнтований на формування української національної державно-правової громадянської суб'єктності. К. Левицький брав активну участь у правовому забезпеченні громадських організацій і суб'єктів господарювання і вважав, що вони активно співпрацюватимуть з політичними партіями у розбудові правової національної держави. Будучи головою Української націонал-демократичної партії, К. Левицький спрямував зусилля на консолідацію політичних партій та їх діяльність з інститутами громадянського суспільства. Розроблений К. Левицьким проект Конституції Галицької Республіки мав прогресивний характер, оскільки втілював ідеї ліберальної демократії, правової держави, спертої на волю громадянського суспільства.

Логічно, що на першому етапі в Галичині відбувався процес формування національної свідомості яка кристалізувала національну ідею що базувалась на державній незалежності. Тому, уже в 1919 р. на противагу урядам окупантів-більшовиків та Денікіна у Галичині формується політична потреба власного демократичного українського

уряду. Логічно що «український нарід відріжняє добре чужий накинений уряд від свого власного. Бажає він спокою і такого уряду, який відповідав би його потребам» [7, с. 227].

Польська окупація Галичини аж ніяк не викликала симпатії до поляків, однак частина проєвропейських політиків все ж бажала порозуміння з Польщею більше ніж приходу більшовицького уряду. Свідома частина польської еліти уже тоді розуміла, що «тільки Україна, національна Україна як независима держава може бути запорукою від більшовизму» [8, с. 227]. Однак, характеризуючи військово-політичну ситуацію на фронті, польський міністр праці п. Безпалко наголосив, що «польська воєнна акція на Україні відбувається без порозуміння з українцями» [8, с. 227].

Водночас «Газета Варшавська» розміщує допис паризького кореспондента, який твердить, що «Росія не дозволить щоб Естонія, Латвія або Україна стали самостійними державами, хоча вона готова віддати Польщі Галичину і Холмщину» [9, с. 231]. Стосовно міжнародної політики польських керманічів М. Грушевський уже в 1920 р. твердив що з польською стороною українському уряду сьогодні неможливо дійти до жодної згоди, адже, отримавши від «мирової конференції в тимчасову окупацію, нічого мудрішого не вміють показати як нищити українські школи та видавництва; виморювати українську інтелігенцію голодом і тифусом по арештах ...» [10, с. 235].

Звертаючись до українців Америки М. Грушевський наголошував, що Європейські держави віддали Галичину Польщі лише тимчасово, а у зв'язку з порушенням прав українців у Західній області «необхідно добиватися перегляду цієї справи», «підняти цю справу перед компетентними американськими кругами» [10, с. 236].

Революція на Сході і на Заході України, як свідчать відверто критичні висловлювання сучасників і учасників тих подій, відбувалася за іншими принципами та мала різні перспективи. Так, характеризуючи політичну діяльність М. Грушевського головний редактор часопису «Воля» А. Войнаровський відверто називав його лівим есером, який не раз впадав у «советський» блуд. А соратник

М. Грушевського В. Винниченко у листі до редакції «Боротьби» 17 січня 1920 р. передрукованому у часописі «Воля» прямо вказував, що «найбільшою помилкою української революції й її проводирів була якраз та орієнтація на Захід ...» [11, с. 237]. Більше того, він впевнений, що «Єдиною формою державності нашої селянсько-робітничої нації в даний момент є робітничо-селянська держава», а «робітничка революція в Росії дала нам змогу створити й затвердити цю державність» [11, с. 237].

Таким чином, будуючи українську державність на таких принципах – «по образу і подобию» більшовицької Росії її лідери М. Грушевський, В. Винниченко так і не змогли сформуванати національну ідею і об'єднати фактично дві Українські республіки. Це ставлення лідерів УНР до європейського права і європейських цінностей та конституціоналізму рівночасно зрозуміли і керівники ЗУНР, які у пошуках союзників розпочали переговори з Денікіним, через що, на думку М. Грушевського, відбулося «внутрішнє роздвоєння, яке наповнило зневірою своїх, а наших ворогів радістю й надією на неминучий упадок української справи» [10, с. 236].

Відсутність союзників-одномудців будівничих української держави у ЗУНР заставило військо вести безперервну війну на два фронти, що дуже швидко виснажило сили галицьких дивізій і змусило командування шукати союзників серед європейських держав і активно розпочати переговори з Німеччиною. Водночас, Директорія вважала, що «український нарід не може вести безупинної війни на всі фронти й особливо з тими західними сусідами через землю яких проходять шляхи до Європи її сильної цивілізації й міцної культури» [12, с. 200]. І тому її керівництво через відсутність політичної єдності лідерів УНР та ЗУНР було готове на переговорах пожертвувати Західною областю у зв'язку з чим спроба українського народу здобути свободу і побудувати соборну Українську державу зазнала повного краху [13, с. 154].

Величезна відмінність між сходом і заходом України полягала у ролі, яку відігравала церква у національно-визвольній революції. Уже до початку революційних подій на сході України духівництво

і вся церковна організація були до решти зросійщені, особливо в політичному сенсі. На Волині, чи на Поділлі священичі родини, які, хоч і не вживали вдома російської мови, і за зовнішніми ознаками належали до української народності, політично стояли цілком і без застережень на платформі російської єдності і «московського самодержавія». Свідомі одиниці серед українського православного духівництва просто губилися у морі московського чорносотенства, що панувало серед православних батюшок. Також церковна організація була до абсурду зрусифікована, до абсурду, «бо не робила концесій українським обрядам і народним звичаям навіть там, де це могло статися без порушення церковної єдності з Москвою». В Галичині, натомість Греко-Католицька Церква виконувала величезну усвідому ролу в національному житті. Так звані москвофільські впливи серед греко-католицького духівництва не були вже великі і майже кожна священича родина була – натуральним осередком національно-української культури. З цих патріотично-українських родин вийшли цілі покоління свідомих українських інтелігентів і народних діячів, міцно пов'язаних з народною масою. Напередодні переломних подій 1918 р. в Галичині витворилась уже досить чисельна ідеологічно сильна верства національно-свідомої інтелігенції, яка перебрала провід у політичному житті. «Негативною стороною цього, – на нашу думку був – специфічний брак революційности в галицько-українській спільності, а найкращим її представникам забракло у вирішальну хвилину могутнього революційного пориву в боротьбі за національну свободу західноукраїнської частини нації. Відчутними були і рештки політичних і культурних впливів спеціальної австрійської ментальности, які нівелювались [13, с. 68, 70].

Характеризуючи в цілому революційні події та державно-правове будівництво в Західному регіоні України український історик Іван Лисяк-Рудницький відзначив, що Галичина 1918–1919 років була єдиним у новітній історії Європи прикладом українського державного правопорядку. Становлення українського конституціоналізму було пов'язане з формуванням численних конституційних проєктів і теорій,

які з початку визвольних змагань 1917–1920 років та проголошення Української держави започаткували реальний конституційний процес в Україні, який дозволив за короткий історичний період існування ЗУНР зусиллями К. Левицького та інших провідних діячів сформувати демократичну і правову систему новопосталої держави.

Література:

1. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті / упоряд. М. Литвин та ін. – Л., 2009. – С. 178.
2. *Красівський О. Я.* Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків / О. Я. Красівський. – Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – С. 135.
3. *Грушевський М. С.* Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 181.
4. *Франко І. Я.* Проблема селянства в польській літературі // Зібрання творів : у 50 т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 27. – С. 477–479.
5. Републіка. – Станіславів, 1919. – 30 березня.
6. *Сохоцький І.* Будівничі новітньої української державности в Галичині / о. Ізидор Сохоцький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. / Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства, Ч. 8. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 157.
7. Україна // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – С. 227.
8. Міжнародне читання // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – С. 227.
9. Проф. М. С. Грушевський про події в Україні // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 231.
10. В. К. Винниченко і большевики // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – С. 235.
11. О. Ковалевський Про польсько-українські відносини. // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – С. 237.
12. *Кузутяк М.* Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 200.
13. Станіславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / Упорядкував Іван Монолатій. – Івано-Франківськ. : Лілея-НВ, 2008. – С. 154.